

Październik 1993

Sławomir Łodziński

Raport

Nr 49

Ustrój Republiki Litewskiej został określony w konstytucji przyjętej w referendum powszechnym 25 października 1992 r. Konstytucja stanowi, że Litwa jest "niepodległą republiką demokratyczną" w której władzę sprawuje naród bezpośrednio lub przez demokratycznie wybranych przedstawicieli. Zgodnie z Konstytucją parlament litewski - Seimas - jest ciałem jednoizbowym. Składa się ze 141 posłów, wybieranych na czteroletnią kadencję w drodze powszechnego, równego, bezpośredniego i tajnego głosowania.

I. HISTORIA PARLAMENTARYZMU LITEWSKIEGO

Litewskie tradycje parlamentarne sięgają późnego średniowiecza. W Wielkim Księstwie Litewskim powstały wówczas pierwsze zgromadzenia stanowe rycerstwa. W XV wieku, szczególnie w okresie panowania Kazimierza Jagiellończyka jako Wielkiego Księcia Litewskiego, duże znaczenie polityczne zyskały zgromadzenia całego stanu szlacheckiego (sejm walny Wielkiego Księstwa Litewskiego). Od połowy XVI wieku Litwa weszła w okres wielkich reform wewnętrznych, które uczyniły z niej nowoczesne państwo. Unia Polski z Litwą (unia lubelska z 1569 r.) upodobniła oba kraje pod względem prawno-ustrojowym. Akt Unii przewidywał, że w federacyjnej polsko-litewskiej Rzeczypospolitej obok wspólnego monarchy będzie także wspólny Sejm. Wielkie Księstwo Litewskie zachowywało natomiast odrębne terytorium, prawo (obowiązywał III Statut Litewski, uchwalony w 1588 r.), skarb i wojsko.

Po uchwaleniu unii lubelskiej skład Sejmu Rzeczypospolitej uległ rozszerzeniu. Do Senatu (izby wyższej powstałej z rady królewskiej) weszli wojewodowie, kasztelanowie oraz ministrowie litewscy. Do Izby Poselskiej (organu reprezentującego całość stanu szlacheckiego) obok posłów z 26 sejmików koronnych, weszli posłowie litewscy wybierani po dwóch z 24 sejmików, odpowiadających powiatom, na które podzielono Wielkie Księstwo w 1565 r. w przededniu unii. Po 1569 r. ustalono, że na każdym trzecim Sejmie przewodniczyć będzie marszałek z Wielkiego Księstwa. Miało to podkreślić równorzędność Litwy w stosunku do Korony. Temu celowi służyła, począwszy od 1673 r., zasada, iż co trzeci Sejm miał odbywać się w Grodnie, a więc na terenie Wielkiego Księstwa. Sejm, obok konstytucji (ustaw) uchwalanych dla całej Rzeczypospolitej, przyjmował również osobne ustawy dla Litwy. Wyodrębniano je wówczas wyróżniając zwykle tytułem: "Konstytucje Wielkiego Księstwa Litewskiego"

W Wielkim Księstwie Litewskim istniała także tradycja zwoływania nadzwyczajnej reprezentacji całej szlachty litewskiej, tzw. konwokacji wileńskiej. Konwokację zwoływał król w sytuacji, gdy Sejm spóźniał się lub nie był w stanie podjąć decyzji w sprawach, które dotyczyły wyłącznie Wielkiego Księstwa. Konwokację poprzedzały zwykle sejmiki powiatowe, które wybierały na nią posłów. Przybywali też na nią litewscy senatorowie, marszałkowie i kniaziowie. Sprawy rozstrzygnięte na konwokacji przedstawiano nieraz do zatwierdzenia Sejmowi, ale nie było to jednak regułą. Konwokacja wileńska stanowiła pozostałość odrębnego sejmiku walnego Wielkiego Księstwa Litewskiego.

W XVIII wieku następuje stopniowe słabnięcie Rzeczypospolitej i systemu parlamentarnego. W okresie obrad Sejmu Czteroletniego (1788-1792) zacieśniono unię między Polską a Wielkim Księstwem Litewskim, zachowując jednocześnie jej federacyjny charakter. W październiku 1791 r. Sejm Czteroletni uchwalił akt zatytułowany "Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów", który podkreślał równość Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Zachowywał on m.in. zasadę, iż co trzeci Sejm miał się zbierać w Grodnie oraz utrzymywał gwarancje odrębności struktury administracyjnej Litwy. Ostatni Sejm Rzeczypospolitej został zwołany w Grodnie w 1793 r. dla zatwierdzenia drugiego rozbioru.

Po III rozbiore Polski w 1795 r. Litwa stała się częścią imperium rosyjskiego. Początkowo zostają zachowane pewne formy samorządu szlacheckiego na szczeblu powiatu, ale z nasileniem się tendencji rusyfikacyjnych ulegają one likwidacji. W 1840 r. zostaje zniesiony Statut Litewski, a na jego miejsce wprowadzone rosyjskie prawodawstwo.

Okres II połowy XIX wieku to czas budzenia się świadomości narodowej Litwinów i dążenia do ustanowienia własnego niezależnego bytu państwowego. Dążenia te wyraźnie dają znać o sobie w czasie wydarzeń w 1905 r. Zostaje wtedy do Wilna zwołany "Wielki Sejm Wileński" - spontaniczna reprezentacja społeczeństwa litewskiego. Zgłasza on władzom rosyjskim postulat przyznania politycznej autonomii dla Litwy. Choć nie został on zrealizowany, to rewolucja 1905 r. zmusiła władze rosyjskie do powołania ogólnorosyjskiego organu ustawodawczego, jakim była Duma Państwowa. W jej pracach uczestniczyli posłowie litewscy.

Wydarzenia I wojny światowej przybliżyły perspektywę odzyskania przez Litwę niepodległości. 18 września 1917 r. działacze litewscy powołali w Wilnie Radę Krajową Litwy (*Lietuvos Krasto Taryba*, w skrócie *Taryba*). 16 lutego 1918 r. ogłosiła ona "Deklarację Niepodległości Litwy". Dzień ten jest obchodzony obecnie jako Dzień Odrodzenia Państwa Litewskiego. Deklaracja z 16 lutego nie oznaczała jednak ostatecznego ukonstytuowania się państwa litewskiego, lecz zapoczątkowywała proces jego tworzenia. 11 lipca 1918 r. Taryba przekształciła się w Radę Państwa (*Lietuvos Valstybes Taryba*) na czele której stanął Antanas Smetona; 2 listopada 1918 r. ogłoszono pierwszą tymczasową konstytucję Litwy, a 11 listopada 1918 r. utworzono pierwszy rząd litewski.

Na wiosnę 1920 r. przeprowadzono pierwsze demokratyczne wybory parlamentarne na Litwie (na podstawie proporcjonalnej ordynacji wyborczej), a 15 maja 1920 r. rozpoczął pracę Sejm Konstytucyjny w Kownie. 10 czerwca 1922 r. uchwalił on konstytucję, która weszła w życie 1 sierpnia 1922 r. Konstytucja stanowiła, że Litwa jest republiką demokratyczną, w której władza ustawodawcza należy do wybieranego na trzy lata parlamentu liczącego 112 posłów. Władzę wykonawczą sprawował prezydent, którego na trzyletnią kadencję wybierał parlament.

Momentem przełomowym dla dalszych zmian systemu politycznego na Litwie był wojskowy zamach stanu w nocy z 16 na 17 grudnia 1926 r., którego dokonali przedstawiciele partii "narodowców" (tzw. *tautininków*). Zamach stanu doprowadził do zmiany ustroju. Parlament rozwiązano, a wojskowi spiskowcy oddali władzę narodowej prawicy. Prezydentem został A. Smetona. 15 maja 1928 r. uchwalono nową konstytucję, która dawała prezydentowi ogromne kompetencje w zakresie władzy ustawodawczej, jak i wykonawczej. Konstytucja przedłużała kadencję prezydenta do siedmiu lat. W 1931 r. przeprowadzono wybory prezydenckie, w czasie których tzw. "specjalni reprezentanci narodu" (elektorzy) wybrali na to stanowisko A. Smetonę. Został on ponownie wybrany na prezydenta w 1938 r.

W 1936 r. reaktywowano parlament litewski, który 12 maja 1938 r. uchwalił kolejną konstytucję. Potwierdzała ona prymat władzy wykonawczej nad ustawodawczą. Uprawnienia parlamentu poważnie ograniczono, zaś prezydent skupił w swoim ręku prawie pełnię władzy państwowej.

W czerwcu 1940 r. Litwa została zajęta przez Armię Czerwoną. Władze radzieckie rozwiązały parlament. 14 lipca 1940 r. wybrano tzw. Sejm Ludowy, który 21 lipca 1940 r. zwrócił się z prośbą do Rady Najwyższej ZSRR o przyłączenie Litwy do ZSRR, co nastąpiło 3 sierpnia 1940 r. W dniu 25 sierpnia 1940 r. Sejm Ludowy uchwalił nową konstytucję, zgodnie z którą władzę ustawodawczą na Litwie sprawować miała Rada Najwyższa Litewskiej SRR. Po okresie okupacji niemieckiej w latach 1941-1944, Litwa powróciła do statusu republiki w ramach ZSRR.

W okresie radzieckim system władzy państwowej na Litwie był oparty na radach deputowanych, wybieranych we wszystkich jednostkach administracyjno-terytorialnych (w rejonach i tzw. apylinkach - gminach). System rad wieńczyła Rada Najwyższa Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej jako najwyższy organ władzy państwowej. Rada Najwyższa (*Auksciausioji Taryba*) składała się z 350 deputowanych, wybieranych na pięcioletnią kadencję.

Pod koniec lat osiemdziesiątych, wraz z pogłębiającym się kryzysem gospodarczym i politycznym w ZSRR, ujawniły się silne dążenia niepodległościowe na Litwie. Nastąpiła stopniowa radykalizacja litewskiej Rady Najwyższej i ugrupowań opozycyjnych, wśród których największą rolę odgrywał Sajudis (koalicja ugrupowań niepodległościowych, odradzających się partii politycznych i niezależnych działaczy niepodległościowych). W maju 1989 r. Rada Najwyższa przyjęła "Deklarację o suwerenności państwowej Litwy", w której była mowa o powstaniu państwa litewskiego w XIII wieku, uzyskaniu niepodległości w 1918 r. oraz bezprawnym przyłączeniu Litwy do ZSRR w 1940 r. W lutym 1990 r. Rada Najwyższa przyjęła uchwałę "O układach niemiecko-radzieckich z 1939 r. i likwidacji ich skutków dla Litwy". Uznano w niej za nieważne i nielegalne akty prawne z 21 lipca i 3 sierpnia 1940 r. o włączeniu Litwy do ZSRR. Otwierało to drogę do przywrócenia przedwojennego, sprzed lipca 1940 r., ustroju politycznego Litwy.

24 lutego i 5 marca 1990 r. odbyły się na Litwie pierwsze po II wojnie światowej demokratyczne wybory parlamentarne do 141 osobowej Rady Najwyższej (na podstawie większościowej ordynacji wyborczej). Wielkie zwycięstwo odniósł w nich Sajudis, który uzyskał 99 mandatów. Komunistyczna Partia Litwy Algirdasa Brazauskasa zdobyła 36 mandatów, zaś reszta przypadła promoskiewskiej Litewskiej Partii Komunistycznej.

11 marca 1990 r., na pierwszej sesji nowo wybranej Rady Najwyższej, uchwalono "Akt Republiki Litewskiej o Przywróceniu Niepodległego Państwa Litewskiego" oraz dwie ustawy: "O nazwie i godle państwa" i "O przywróceniu działania Konstytucji Litwy z 12 maja 1938 r." Przyjęcie tych ustaw oznaczało uznanie ciągłości państwa litewskiego sprzed 1940 r. Ustawę o przywróceniu mocy prawnej Konstytucji z 1938 r. natychmiast zawieszono i zastąpiono uchwaloną tego samego dnia "Tymczasową Ustawą Zasadniczą Republiki Litewskiej". W jej pierwszym artykule stwierdzono, że Republika Litewska jest "suwerennym, demokratycznym państwem, wyrażającym wspólną wolę i interesy ludności Litwy". W dniu 11 marca 1990 r. wybrano też przewodniczącego Rady Najwyższej, który otrzymywał prerogatywy głowy państwa. Został nim Vytautas Landsbergis (lider Sajudisu). Wybrano również prezydium Rady Najwyższej.

Deklaracji niepodległości Litwy nie uznał ZSRR, co spowodowało długotrwały kryzys we wzajemnych stosunkach. Naciski polityczne z Moskwy oraz wstrzymanie do-

staw ropy i gazu dla Litwy spowodowały, że 17 maja 1990 r. Litwini zgodzili się na "czasowe" zawieszenie aktów prawnych przyjętych 11 marca 1990 r. Zmiany polityczne, jakie dokonały się w ZSRR po nieudanym zamachu stanu z 19-21 sierpnia 1991 r., umożliwiły zasadniczą zmianę statusu państwowego Litwy. 6 września 1991 r. ZSRR uznał niepodległość i suwerenność państwa litewskiego. W sierpniu i wrześniu 1991 r. Litwę uznała bądź potwierdziła jej uznanie większość państw świata. 17 września 1991 r. Litwę przyjęto do ONZ.

10 grudnia 1991 r. Rada Najwyższa powołała komisję do przygotowania tekstu nowej konstytucji. 11 lutego 1992 r. Rada zaakceptowała procedurę wprowadzenia w życie nowej konstytucji. Od początku maja do końca sierpnia 1992 r. miała się toczyć społeczna dyskusja nad przedstawionymi opinii publicznej tekstami konstytucji. Rada miała uwzględnić zgłaszane uwagi i przygotować końcowy tekst konstytucji na dzień 15 października 1992 r.

W pracach komisji konstytucyjnej zarysowały się dwie tendencje. Z jednej strony, większość jej członków popierała przyjęcie w przyszłej konstytucji rozwiązań ustrojowych, które wprowadzałyby prymat władzy ustawodawczej (parlamentu) nad wykonawczą. Z drugiej strony, mniejszość członków komisji optowała za przyjęciem rozwiązań zbliżonych do systemu prezydenckiego, dającego prymat władzy wykonawczej. Z czasem ten kierunek został poparty przez ugrupowania polityczne zrzeszone w Sajudisie. Po długich dyskusjach, które spolaryzowały Radę Najwyższą i życie polityczne Litwy, przyjęto kompromisowy tekst konstytucji. Konstytucja wprowadzała na Litwie zasady ustroju parlamentarno-prezydenckiego, z Seimasem (parlamentem) jako organem władzy ustawodawczej oraz prezydentem i rządem, będącymi organami władzy wykonawczej. W lipcu 1992 r. zdecydowano się roz�isać wybory parlamentarne i połączyć je z referendum nad tekstem konstytucji.

25 października i 15 listopada 1992 r. przeprowadzono wybory parlamentarne na podstawie mieszanej, proporcjonalno-większościowej ordynacji wyborczej. Zmieniły one zasadniczo dotychczasowy układ sił w parlamencie litewskim. Większość mandatów (73) zdobyła Demokratyczna Partia Pracy Litwy A. Brazauskasa (utworzona 9 grudnia 1990 r. w wyniku przekształcenia się Komunistycznej Partii Litwy). Sajudis wprowadził do parlamentu jedynie 28 posłów.

W odbywającym się równocześnie z wyborami referendum 75,8% wyborców poparło projekt konstytucji, 21,1% było przeciwnych, a 3,1% oddało głosy nieważne (przy frekwencji wyborczej wynoszącej 75%). Można więc szacować, że 57,8% wszystkich uprawnionych do głosowania obywateli Litwy opowiedziało się za tekstem konstytucji.

25 listopada 1992 r., na pierwszym posiedzeniu parlamentu litewskiego (Seimasu), A. Brazauskas został wybrany jego przewodniczącym. 17 grudnia 1992 r. desygnował na stanowisko premiera Bronislovasa Lubysa z Partii Liberalnej, którego kandydaturę zatwierdził parlament.

14 lutego 1993 r. odbyły się pierwsze od 55 lat wybory prezydenckie na Litwie, w których zwyciężył Algirdas Brazauskas. Przy frekwencji wyborczej wynoszącej 78,6%, na jego kandydaturę głosowało 60% wyborców, tj. około 1,2 mln osób. 25 lutego 1993 r. A. Brazauskas został zaprzysiężony na prezydenta Litwy. Na czas pełnienia swoich funkcji zawiesił on swoją działalność w Demokratycznej Partii Pracy Litwy i wystąpił z jej wszystkich struktur organizacyjnych.

26 lutego 1993 parlament litewski wybrał nowego przewodniczącego Ceslovasa Jursenasa (członka kierownictwa Demokratycznej Partii Pracy). W tym dniu podał się do dymisji premier B. Lubys, na którego miejsce prezydent A. Brazauskas wysunął kandydaturę Adolfa Slezeviciusa (członka Demokratycznej Partii Pracy Litwy). Jego osobę zatwierdził parlament 10 marca 1993 r.

II. KONSTYTUCYJNA POZYCJA PARLAMENTU

Konstytucja Republiki Litewskiej została uchwalona przez Radę Najwyższą 6 listopada 1992 r. Konstytucja stanowi, że Litwa jest "niepodległą republiką demokratyczną" (art. 1). Państwo litewskie "tworzone jest przez Naród", do którego należy cała suwerenna władza (art. 2). Naród sprawuje władzę bezpośrednio lub poprzez demokratycznie wybranych przedstawicieli (art. 4). Najważniejsze sprawy państwa i narodu rozstrzygane mają być w drodze referendum. Jest ono rozpisywane w wyniku głosowania w parlamencie lub z inicjatywy co najmniej 300 tys. obywateli posiadających prawo wyborcze (art. 9).

Ustrój Republiki Litwy opiera się na systemie mieszanym, parlamentarno-prezydenckim: z parlamentem (Seimasem) jako organem władzy ustawodawczej, prezydentem i rządem, stanowiącymi organy władzy wykonawczej, oraz władzą sądowniczą. Artykuł 5 Konstytucji stanowi, że "władzę państwową na Litwie sprawuje Seimas, prezydent, rząd oraz sądy", a ich kompetencje wyznacza Konstytucja.

Prezydent jest głową państwa i reprezentuje Państwo Litewskie (art. 77). Prezydenta wybierają obywatele Litwy na pięcioletnią kadencję w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich i tajnych (art. 77-78). Prezydent nie może być członkiem parlamentu, ani zajmować żadnych innych stanowisk państwowych (art. 83). Na czas pełnienia obowiązków prezydent zawiesza swoją działalność w partiach i organizacjach politycznych do czasu rozpoczęcia się nowej kampanii wyborczej.

Prezydent, za aprobatą parlamentu, powołuje lub odwołuje premiera. Na wniosek zaś premiera mianuje lub odwołuje członków Rady Ministrów (art. 84, punkty 4, 5, 6, 7, 9). Seimas ma prawo uchwalić wotum nieufności wobec premiera, pojedynczych ministrów oraz całego rządu (art. 67, p. 6, 7, 8). To ostatnie może pociągnąć za sobą natychmiastową dymisję rządu (art. 101). Prezydent może na wniosek rządu, w przypadku uchwalenia przez parlament wotum nieufności wobec rządu lub premiera, roz�isać przedterminowe wybory parlamentarne (art. 84, p. 20). Parlament może większością trzech piątych głosów zmienić konstytucję (art. 69), w tym także konstytucyjne uprawnienia prezydenta (art. 153).

Parlament i prezydent wspólnie decydują o składzie i wyborze: przewodniczących Sądu Najwyższego, Konstytucyjnego i Apelacyjnego, instytucji Kontroli Państwowej, Banku Litewskiego oraz Państwowej Rady Obrony (problemy te będą bardziej szczegółowo omówione w rozdziale XII).

Taki kształt ustroju państwa był wynikiem sytuacji politycznej panującej na Litwie w 1992 r. i zawartego w konstytucji kompromisu pomiędzy zwolennikami silnej prezydentury i systemu parlamentarnego.

III. PRAWO PARLAMENTARNE

Prawo parlamentarne Litwy tworzą zasadniczo następujące akty normatywne:

- Konstytucja z 6 listopada 1992 r.;
- Ustawa "O trybie wprowadzenia w życie Konstytucji Republiki Litewskiej" z 13 października 1992 r.;
- Ustawa o wyborach do Seimasu z 9 lipca 1992 r.;
- Ustawa o częściowej zmianie i uzupełnieniu ustawy o wyborach do Seimasu z 16 marca 1993 r.
- regulamin byłej litewskiej Rady Najwyższej (*Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos Reglamentas*), uchwalony 18 kwietnia 1991 r. wraz z późniejszymi poprawkami.

Podstawowe normy dotyczące parlamentu zawarte są w następujących rozdziałach i w artykułach Konstytucji: 1. **Państwo litewskie** - art. 4, 5, 9; 2. **Człowiek i państwo** - art. 33, 34; 5. **Seimas**, art. 55 - 76; 6. **Prezydent Republiki** - art. 82 - 84, 86, 87 - 89; 7. **Rząd Republiki Litewskiej** - art. 92 - 94, 96, 100, 101; 8. **Sąd Konstytucyjny** - art. 102 - 107; 9. **Sąd** - art. 112, 114, 116; 10. **Samorząd terenowy i administracja** - art. 123; 11. **Finanse i budżet państwa** - art. 126, 128, 130 - 132; 12. **Kontrola państwowa** - art. 133, 134; 13. **Polityka zagraniczna i obrona państwa** - art. 138, 140 - 144; 14. **Zmiana konstytucji** - art. 147 - 149; **Postanowienia końcowe** - art. 153.

IV. STRUKTURA PARLAMENTU

Zgodnie z Konstytucją, Seimas jest ciałem jednoizbowym. Składa się ze 141 członków, wybieranych na czteroletnią kadencję w drodze powszechnego, równego, bezpośredniego i tajnego głosowania (art. 55). Konstytucja stanowi, że struktura parlamentu i zasady jego pracy będą określone przez regulamin, który będzie miał moc ustawy (art. 76). Regulamin taki nie został jeszcze uchwalony.

V. SYSTEM WYBORCZY

Prawo wyborcze normowane jest przez Konstytucję, Ustawę o wyborach do Seimasu (z 9 lipca 1992 r.) oraz Ustawę o częściowej zmianie i uzupełnieniu ustawy o wyborach do Seimasu (z 16 marca 1993 r.). Ta ostatnia ustawa miała przede wszystkim wyeliminować różnice między wcześniej uchwaloną ordynacją wyborczą a Konstytucją. Ostatnie wybory do parlamentu Litwy (na jesieni 1992 r.) odbyły się według lipcowej ordynacji wyborczej.

Czynne prawo wyborcze posiadają wszyscy obywatele Republiki Litewskiej, którzy ukończyli osiemnasty rok życia, z wyjątkiem osób, które zostały sądowo ubezwłasnowolnione. Bierne prawo wyborcze przysługuje obywatelom Litwy, którzy ukończyli dwudziesty piąty rok życia, stale zamieszkują w kraju oraz nie są związani przysięgą lub innymi zobowiązaniami wobec innych państw. Biernego prawa wyborczego pozbawione zostały osoby odbywające czynną służbę wojskową lub służbę zastępczą, funkcjonariusze policji i służby bezpieczeństwa oraz innych służb zmilitaryzowanych,

skazani, którzy nie wypełnili postanowień wyroku sądowego, osoby, które zostały sądownie ubezwłasnowolnione oraz członkowie komisji wyborczych.

Wybory parlamentarne odbywają się w normalnym trybie co cztery lata. Decyzję o ich przeprowadzeniu podejmuje się nie wcześniej niż na dwa miesiące przed upływem kadencji urzędującego Seimasu i nie później niż w miesiąc po jej upływie. Konstytucja przewiduje, że aby ukonstytuować się nowy parlament wymagany jest wybór co najmniej trzech piątych składu Seimasu - przynajmniej 85 posłów (art. 55).

Przedterminowe wybory parlamentarne mogą być rozpisane zgodnie z uchwałą Seimasu, powziętą większością co najmniej trzech piątych głosów ogółu posłów. Prezydent może ogłosić przedterminowe wybory w dwóch wypadkach: 1/ jeżeli Seimas w ciągu trzydziestu dni od przedstawienia expose premiera nie powziął decyzji w sprawie powołania nowego rządu lub w ciągu sześćdziesięciu dni nie zaakceptował programu rządowego; 2/ na wniosek rządu po uchwaleniu przez Seimas wotum nieufności wobec rządu.

Prezydent nie może zarządzić przedterminowych wyborów, jeżeli do końca jego kadencji pozostało mniej niż sześć miesięcy, a także jeśli od poprzednich przedterminowych wyborów do Seimasu nie minęło sześć miesięcy. Zarówno w uchwale Seimasu, jak i w dekreście Prezydenta powinna być wskazana data wyborów nowego parlamentu. Wybory powinny się odbyć w okresie najbliższych trzech miesięcy od momentu podjęcia decyzji o ich przeprowadzeniu.

Wybory do Seimasu odbywają się według systemu mieszanego, większościowo - proporcjonalnego. Ordynacja wyborcza wyznacza 71 okręgów jednomandatowych, w których kandydaci na posłów wybierani są w systemie większościowym, oraz jeden ogólnokrajowy - 70 mandatowy, w którym głosuje się na listy partyjne w systemie proporcjonalnym. W okręgach jednomandatowych wybory odbywają się w dwóch turach. W pierwszej turze na posła zostaje wybrany ten kandydat, który uzyskał bezwzględną większość (tj. ponad 50% głosów). Jeżeli żaden z kandydatów nie uzyskał wymaganej ilości głosów, w drugiej turze o mandat ubiega się dwóch kandydatów, którzy uzyskali w pierwszej turze najwięcej głosów. Zwycięża ten, który uzyska większość głosów.

W ogólnokrajowym okręgu wielomandatowym głosuje się na listy partyjne. Z nich, proporcjonalnie do ilości otrzymanych głosów, zostają wybrani kandydaci na posłów według kolejności na liście. W trakcie wyborów partie i organizacje polityczne muszą przekroczyć barierę 4% głosów. Próg ten nie obowiązuje organizacji mniejszości narodowych, w tym także Związku Polaków na Litwie.

W czasie głosowania każdy wyborca otrzymuje dwie kartki: 1) pierwszą, na której wybiera indywidualnego kandydata na posła w jednomandatowym okręgu wyborczym, oraz 2) drugą, na której wybiera partie, organizacje polityczne i koalicje wyborcze.

Zgodnie z ordynacją wyborczą prawo wystawiania kandydatów w okręgach jednomandatowych i ogólnokrajowym mają partie (o ile zostały zarejestrowane sądownie, nie później jednak niż na 35 dni przed wyborami) oraz organizacje polityczne (o ile zostały zarejestrowane w Ministerstwie Sprawiedliwości, nie później jednak niż na dwa miesiące przed wyborami). Ich kandydaci powinni uzyskać poparcie minimum 1000 wyborców (przedstawione w formie listy z podpisami). Partie, organizacje poli-

tyczne oraz ich koalicje wystawiają swoich kandydatów w okręgu ogólnokrajowym w formie listy. Nie powinna ona zawierać więcej niż 20 kandydatów.

Indywidualne osoby mogą kandydować do Seimasu jedynie w z okręgu jednomandatowego, o ile uzyskały w nim poparcie minimum 1000 wyborców (w postaci podpisów).

Kandydat, który został wystawiony w okręgu ogólnokrajowym posiada również możliwość (prawo) startu w okręgu jednomandatowym. Do 35 dni przed wyborami poszczególne partie lub organizacje polityczne mogą się łączyć i tworzyć wspólne listy kandydatów. Każdy z kandydatów może występować tylko na jednej liście.

Ordynacja wyborcza przewiduje, że w przypadku śmierci posła lub niemożności wypełniania przez niego obowiązków parlamentarnych, w okręgach jednomandatowych wybiera się nowego posła, a w okręgu ogólnokrajowym mandat przypada następnemu na liście kandydatowi danej partii lub organizacji politycznej. Wybory uzupełniające powinny się odbyć w ciągu pół roku od wystąpienia wakatu.

VI. STATUS POSŁÓW

Status posłów parlamentu reguluje Konstytucja (art. 59). Mandat członek Seimasu uzyskuje w dniu pierwszego posiedzenia parlamentu; w tym samym dniu wygasają mandaty członków parlamentu poprzedniej kadencji. Przed przystąpieniem do pełnienia swoich obowiązków członek parlamentu składa przysięgę na wierność Republice Litewskiej. Poseł, który w trybie ustawowym nie złożył przysięgi, traci swój mandat.

Uprawnienia i obowiązki posła wygasają, gdy (art. 63):

- upływa termin jego kadencji lub zbiera się na pierwsze posiedzenie parlamentu wybrany w przedterminowych wyborach;
- poseł złoży rezygnację;
- sąd uznaje go za niezdolnego do prowadzenia działalności publicznej;
- parlament podejmuje decyzję o unieważnieniu jego mandatu;
- wybory uznaje się za nieważne;
- poseł podejmuje pracę lub nie rezygnuje z pełnienia funkcji, które nie dają się pogodzić z obowiązkami członka parlamentu;
- poseł zostaje pozbawiony obywatelstwa Republiki Litewskiej lub umiera.

□□Konstytucja przewiduje, że obowiązki członka Seimasu nie mogą być łączone ze sprawowaniem innych funkcji państwowych (z wyjątkiem funkcji premiera lub ministra), zajmowaniem stanowisk administracyjnych lub organizacyjnych oraz pracą w charakterze przedsiębiorcy (art. 60). Poseł na czas swojej kadencji zwalniany jest z obowiązku służby wojskowej.

Wydatki związane z działalnością poselską pokrywa budżet państwa. Poseł nie może otrzymywać żadnego innego wynagrodzenia, z wyjątkiem dochodów uzyskanych za pracę twórczą.

Parlamentarzystów chroni immunitet poselski (art. 62). Żaden członek Seimasu nie może bez zgody parlamentu być pociągnięty do odpowiedzialności karnej, aresztowany lub też prawnie ograniczany w swojej działalności poselskiej.

VII. FRAKCJE PARLAMENTARNE

Regulamin byłej litewskiej Rady Najwyższej daje członkom parlamentu prawo tworzenia frakcji parlamentarnych (art. 24). Seimas bieżącej kadencji podzielił się politycznie na następujące frakcje (dane z czerwca 1993 r.):

- **Fracja Demokratycznej Partii Pracy Litwy** (71 członków);
 - **Fracja Chrześcijańskich Demokratów Litwy** (10 członków);
 - **Fracja Karty Obywatelskiej Republiki Litewskiej** (10 członków);
 - **Fracja Wolności**, grupująca byłych więźniów politycznych i deportowanych (12 członków);
 - **Fracja Socjaldemokratyczna Litwy** (8 członków);
 - **Fracja Polska** (4 członków);
 - **Fracja Sajudisu** (16 członków);
 - **Fracja Demokratycznej Partii Litwy** (4 członków)
- 5 członków obecnego Seimasu nie jest zrzeszonych w żadnej frakcji parlamentarnej.

VIII. ORGANY PARLAMENTU

Konstytucja Litwy nie definiuje organów parlamentu, choć w dwóch artykułach mówi o przewodniczącym Seimasu i jego zastępcach (art. 66 i 89). Strukturę parlamentu i sposób jego działania określa regulamin byłej Rady Najwyższej. W grudniu 1992 r. parlament dokonał zmian w statusie komisji parlamentarnych (określanych obecnie komitetami lub komisjami), zaś 17 czerwca 1993 r. wybrał trzech stałych wiceprzewodniczących parlamentu oraz szefa kancelarii Seimasu. Kieruje on Sekretariatem parlamentu, który w przyszłości ma zostać przemianowany na Kancelarię Seimasu.

Prezydium

Prezydium zajmuje się sprawami organizacyjnymi Seimasu (art. 13 regulaminu byłej Rady Najwyższej). Prezydium tworzą - przewodniczący, trzech wiceprzewodniczących parlamentu, szef kancelarii parlamentu (obecnie funkcje te sprawują: Česlovas Jursenas - przewodniczący, Juozas Bernatonis, Egidijus Bickauskas, Aloyzas Sakalas - wiceprzewodniczący, Neris Germanas - szef kancelarii Seimasu) i przewodniczący frakcji.

Przewodniczącego, trzech wiceprzewodniczących i szefa kancelarii wybiera parlament spośród posłów w tajnym głosowaniu na cztery lata. Wszyscy podlegają parlamentowi i mogą być odwołani w dowolnym momencie przez Seimas. Mogą też sami się podać do dymisji. Zastępcy przewodniczącego wypełniają z upoważnienia przewodniczącego jego funkcje i zastępują go w razie potrzeby.

Prezydium zwołuje oraz kieruje jego obradami przewodniczący Seimasu albo jego zastępcy. Posiedzenia są prawomocne, jeśli bierze w nich udział co najmniej dwie trzecie składu Prezydium. Uchwały przyjmuje się większością głosów uczestników posiedzenia (art. 14).

Do zadań Prezydium należy organizowanie prac Seimasu, reprezentowanie parlamentu na zewnątrz, rozdzielanie między frakcje i niezrzeszonych członków liczby miejsc w komitetach parlamentarnych, zatwierdzanie ich składu, rejestracja frakcji, opracowanie i zatwierdzenie struktury sekretariatu Seimasu (art. 17). Prezydium ma obowiązek przygotowywać projekty porządku pracy sesji Seimasu, zwoływać sesje parlamentu, informować posłów oraz przedstawicieli państwowych i organizacji politycznych o zebraniach komitetów, których działalność koordynuje (art. 18). Może również podejmować działania, aby sprawdzić, jak administracja rządowa wprowadza w życie uchwały Seimasu. Prezydium zachowuje swoje pełnomocnictwa aż do ukonstytuowania się nowego parlamentu.

Komitety i komisje parlamentarne

Regulamin byłej Rady Najwyższej zobowiązuje parlament do utworzenia komisji (art. 29). Na podstawie uchwały Seimasu z grudnia 1992 r. w parlamencie można tworzyć stałe i nadzwyczajne grupy robocze; stałe nazywane są komitetami, zaś nadzwyczajne komisjami. Zakres ich pełnomocnictw wyznacza Prezydium, zaś sposób funkcjonowania określa regulamin byłej Rady Najwyższej. Utworzono jedenaście stałych komitetów:

- **Komitet Rolny** - przewod. Mykolas Pronckus, 14 członków;
- **Komitet Budżetu i Finansów** - przewod. Leonardas Jasklevicus, 12 członków;
- **Komitet Gospodarczy** - przewod. Kazimieras Antanavicius, 12 członków;
- **Komitet ds Środowiska** - przewod. Alvydas Bajoras, 5 członków;
- **Komitet Obrony Narodowej** - przewod. Gediminas Kirkilas, 11 członków;
- **Komitet ds. Władz Lokalnych** - przewod. Algirdas Sadkauskas, 11 członków;
- **Komitet Ochrony Zdrowia, Spraw Socjalnych i Zatrudnienia** - przewod. Gediminas-Adolfas Pavirzis, 14 członków;
- **Komitet Edukacji, Nauki i Kultury** - przewod. Bronislovas Genzelis, 14 członków;
- **Komitet Spraw Zagranicznych** - przewod. Kazys Bobelis, 17 członków;
- **Komitet ds. Państwa i Prawa** - przewod. Pranciskus Vitkevicius, 14 członków;
- **Komitet ds. Przestrzegania Praw Jednostki i Obywatela oraz Mniejszości Narodowych** - przewod. Mindaugas Stakvilevicius, 6 członków.

Przewodniczący i wiceprzewodniczący Seimasu nie mogą wchodzić w skład żadnego z komitetów. Każdy z pozostałych członków parlamentu wchodzi w skład jednego z komitetów. Prezydium rozdziela liczbę miejsc w komitetach pomiędzy frakcje, kierując się przy tym zasadą proporcjonalnej reprezentacji (art. 30). Parlamentarzyści nie wchodzących w skład frakcji przydziela do komitetów Prezydium, kierując się ich życzeniami i wymogami racjonalnej organizacji pracy.

Komitet wybiera ze swego grona przewodniczącego i wiceprzewodniczącego łącznie, w jawnym głosowaniu, zwykłą większością głosów (art. 63). Przewodniczący i wiceprzewodniczący mogą być odwołani, gdy zostanie uchwalone wobec nich (lub jednego z nich) wotum nieufności wyrażone głosami ponad połowy członków komitetu. Po ich odwołaniu przeprowadza się następnie wybory nowych władz komitetu. Przewodniczący komitetu (lub wiceprzewodniczący pod nieobecność przewodniczącego lub z jego upoważnienia) kieruje pracami komitetu, przygotowuje plan pracy i

projekt porządku posiedzeń. Może on również zlecać członkom komitetu wykonanie określonych prac.

Wszystkie komitety mają prawo inicjowania procesu legislacyjnego i przygotowywania projektów ustaw i uchwał. Obowiązkiem komitetów jest również rozpatrywanie propozycji i wniosków obywateli oraz organizacji społecznych. Komitety mogą nawiązywać współpracę ze swoimi odpowiednikami w parlamentach innych krajów. Komitety mają również prawo sprawdzania i wyrażania opinii, jak w praktyce wprowadzane są w życie określone ustawy i uchwały Seimasu. Wszystkie organy państwowe i organizacje społeczne zobowiązane są do udostępnienia komitetom potrzebnych im do pracy dokumentów i materiałów.

IX. PORZĄDEK PRAC PARLAMENTU

Kadencja

Konstytucja ustanawia czteroletnią kadencję parlamentu. Kadencja nowo wybranego parlamentu rozpoczyna się dniem pierwszego jego posiedzenia. W tym też dniu kończy się kadencja poprzedniego parlamentu (art. 59 Konstytucji). Prezydent zwołuje pierwsze posiedzenie nowo wybranego parlamentu nie później niż w ciągu 15 dni po wyborach (art. 65). Jeśli Prezydent tego nie uczyni, członkowie Seimasu zbierają się sami nazajutrz po upływie tego terminu.

Sesje i posiedzenia

Seimas zbiera się w ciągu roku na dwie sesje zwyczajne - wiosenną i jesienną (art. 64 Konstytucji). Sesja wiosenna rozpoczyna się 10 marca i kończy się 30 czerwca. Sesja jesienna rozpoczyna się 10 września i kończy się 23 grudnia (art. 69 regulaminu byłej Rady Najwyższej). Parlament może zdecydować o przedłużeniu sesji.

Nadzwyczajne sesje parlamentu zwoływane są przez przewodniczącego Seimasu na wniosek co najmniej jednej trzeciej wszystkich posłów lub na wniosek prezydenta.

Posiedzenia Seimasu prowadzi przewodniczący parlamentu lub jego zastępcy. Pierwsze po wyborach posiedzenie parlamentu inauguruje najstarszy wiekiem poseł (art. 66 Konstytucji). Posiedzenia są prawomocne, jeśli bierze w nich udział dwie trzecie posłów.

Seimas na pierwszym posiedzeniu w sesji omawia i przyjmuje porządek pracy sesji. Prezydium Seimasu, po konsultacjach z frakcjami i komitetami, może zmienić porządek sesji. Proponowane zmiany poddawane są następnie pod głosowanie, a do ich uchwalenia potrzeba zwykłej większości głosów.

Na początku każdej sesji wybierany jest w jawnym głosowaniu sekretariat sesji. Organizuje on bieżącą pracę parlamentu, sporządza stenogramy i protokoły posiedzeń, przedstawia listę zgłoszonych do zabrania głosu w czasie posiedzenia, przyjmuje interpelacje i zapytania poselskie. Sekretariat przedstawia Prezydium Seimasu rejestr zapisanych do głosu i zawiadania o inicjatywach poselskich. Po zakończeniu obrad posiedzenia sekretariat przedstawia protokół posiedzenia.

Obrady, głosowanie, interpelacje

Przewodniczący obrad otwiera i zamyka posiedzenia, organizuje debaty, udziela posłom głosu, poddaje pod głosowanie projekty ustaw, uchwał i innych aktów prawnych. Przedstawia wnioski i interpelacje poselskie, pytania oraz informacje, które wpłynęły do Prezydium lub sekretariatu posiedzenia. Ogłasza rezultaty głosowań.

Obrady Seimasu są otwarte i jawne dla prasy, radia i telewizji oraz publiczności. Parlament większością głosów może jednak zadecydować o uchyleniu jawności obrad. Obrady prowadzi się w języku litewskim.

W trakcie posiedzeń Seimasu posłowie zasiadają na sali obrad według ich przynależności do frakcji parlamentarnych.

Posiedzenia poranne rozpoczynają się o 9.30 i trwają do 14 - tej. Popołudniowe rozpoczynają się o 16 - tej i trwają do wieczora. Plenarne posiedzenie Seimasu prowadzone jest zgodnie z porządkiem dziennym, ustalonym przez Prezydium, które bierze pod uwagę propozycje zainteresowanych komitetów i wnioski frakcji. Projekt porządku posiedzenia rozdaje się członkom Seimasu na początku posiedzenia plenarnego inicjującego tydzień roboczy i izba przyjmuje go lub wprowadza poprawki. Poza porządkiem posiedzenia rozpatrywane być mogą tylko sprawy formalno-proceduralne, zmiany porządku dnia, nie przekraczające 15 minut oświadczenia polityczne, informacje prezydenta lub premiera oraz wynikające z nich kwestie.

Na wystąpienie (referat) posła, który przedstawia na forum parlamentu szczegółowy projekt ustawy, przeznaczona się jedną godzinę, na koreferat 20 minut. Posłowie występujący w debacie przy rozpatrywaniu projektów otrzymują 10 minut na zebranie głosu, przy powtórnym wystąpieniu w debacie i ustalaniu szczegółów 5 minut. Okres 3 minut przeznaczona się na wystąpienia dotyczące kandydatur, porządku obrad, oświadczeń oraz na wniesienie interpelacji. Przewodniczący obrad, zgodnie z decyzją deputowanych, może przedłużyć czas wystąpienia.

Posłowie przemawiają według porządku zgłoszeń. W nadzwyczajnych przypadkach przewodniczący za zgodą Prezydium może zmienić kolejność wystąpień po odpowiednim umotywowaniu. Pytania do posłów sprawozdawców zadaje się w formie pisemnej lub wygłasza z zajmowanego miejsca na sali (przez mikrofon). Przewodniczący Seimasu, jego zastępcy, prezydent oraz premier mają prawo zabrać głos w dowolnym momencie obrad. Przewodniczący informuje o liczbie zapisanych do głosu. Po zamknięciu debaty referent i koreferent mają prawo zabrania głosu. Do stenogramu posiedzenia włącza się, na prośbę posłów, ich pisemne wystąpienia dostarczone do sekretariatu sesji, z którymi nie zdążyli wystąpić na sesji.

Głosowanie w Seimasie odbywa się za pomocą aparatury elektronicznej. Kontrolę takiego głosowania powierza się grupie posłów, której skład ustala parlament. Przy przeprowadzeniu jawnego głosowania bez używania systemu elektronicznego, obliczaniem głosów zajmują się posłowie, którzy zostali wybrani przez Seimas. Przed przystąpieniem do głosowania przewodniczący przedstawia listę wniosków podlegających głosowaniu, uściśla ich treść i przypomina, jaką większością głosów (zwykłą lub kwalifikowaną) może być przyjęta uchwała. Głosowanie tajne przeprowadza się najczęściej w sprawach personalnych. Dla przeprowadzenia głosowania tajnego wybiera się w jawnym głosowaniu komisję skrutacyjną. Głosowanie tajne przeprowadza się przy pomocy kart do głosowania.

Do uchwalenia nowej konstytucji lub wprowadzenia zmian w konstytucji potrzeba większości trzech piątych głosów pełnego składu Seimasu, a przy innych ustawach i sprawach personalnych ponad połowy głosów większości posłów uczestniczących w posiedzeniu parlamentu (art. 69 Konstytucji).

Zgodnie z Konstytucją (art. 61) posłowie mają prawo składać interpelacje premierowi, ministrom oraz wybieranym przez Seimas kierownikom centralnych urzędów państwowych, którzy są obowiązani odpowiedzieć na interpelację pisemnie lub wystąpić na posiedzeniu parlamentu w określonym przez Seimas trybie.

Konstytucja przewiduje także, że podczas sesji parlamentu grupa posłów, nie mniejsza jednak niż jedna piąta ogółu składu, może złożyć interpelację premierowi lub ministrowi (art. 61). Posłowie po dyskusji nad jego odpowiedzią mogą orzec, czy jest ona zadowalająca i większością głosów co najmniej połowy składu parlamentu, uchwalić wotum nieufności wobec premiera lub ministra.

X. FUNKCJA USTAWODAWCZA PARLAMENTU

Konstytucja wymienia szereg uprawnień parlamentu (art. 67). Parlament uchwała ustawy i poprawki do Konstytucji. Podejmuje również decyzje w sprawie rozpisania referendum i wyborów prezydenta republiki.

Parlament powołuje do życia ustawowo przewidziane urzędy państwowe oraz mianuje lub odwołuje ich kierowników. Akceptuje lub odrzuca kandydaturę premiera powołanego przez prezydenta. Zatwierdza, przedstawiony przez premiera, program działania rządu. Na wniosek rządu powołuje lub rozwiązuje określone ministerstwa. Nadzoruje działalność rządu oraz ma prawo uchwalania wotum nieufności wobec premiera, ministra lub całego rządu. Parlament powołuje sędziów oraz przewodniczących Sądu Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego. Powołuje również Kontrolera Państwowego oraz przewodniczącego Zarządu Banku Litewskiego. W kompetencjach Seimasu leży także rozpisywanie wyborów do rad samorządowych oraz powołanie Centralnej Komisji Wyborczej i zmiana jej składu.

Parlament ma prawo usunąć, większością głosów trzech piątych ogółu składu, ze stanowiska: prezydenta, przewodniczącego i sędziów Sądu Konstytucyjnego, przewodniczącego i sędziów Sądu Najwyższego, przewodniczącego i sędziów Sądu Apelacyjnego oraz pozbawić mandatu poselskiego za stwierdzenie łamania przez te osoby postanowień Konstytucji, sprzeniewierzenia się złożonej przed parlamentem przysięgi lub wykrycia przestępstwa kryminalnego. Dokonuje się tego w trybie procesu zaskarżenia, ustalonym w regulaminie Seimasu (art. 74).

Parlament zatwierdza budżet państwa i nadzoruje jego wykonanie. Ustala wysokość podatków oraz innych obowiązujących opłat na rzecz państwa. Ustala również zasady podziału administracyjnego państwa.

Parlament współuczestniczy w realizacji polityki zagranicznej państwa. Ratyfikuje lub wypowiada umowy międzynarodowe Republiki Litewskiej dotyczące (art. 138):

- zmiany granic państwa;
- współpracy politycznej;
- sojuszy wojskowych o charakterze obronnym;
- wyrzeczenia się stosowania siły w stosunkach międzynarodowych;
- obecności i statusu litewskich sił zbrojnych na terytorium innych państw;

- udziału Litwy w organizacjach międzynarodowych;
- wielostronnych lub długoterminowych umów gospodarczych.

Umowy międzynarodowe ratyfikowane przez parlament stają się częścią składową litewskiego systemu prawnego. W trakcie posiedzeń parlamentu rozpatrywane są także problemy polityki zagranicznej państwa.

W sytuacjach zagrożenia państwa parlament podejmuje decyzje o wprowadzeniu stanu wojennego lub wyjątkowego, o użyciu sił zbrojnych oraz ogłasza powszechną mobilizację (art. 142).

Prawo inicjatywy ustawodawczej przysługuje posłom, prezydentowi i rządowi. Prawo takie posiadają także zwykli obywatele - 50 tys. obywateli posiadających prawo wyborcze, może przedstawić parlamentowi projekt ustawy, który jest on obowiązany rozpatrzyć.

Projekt ustawy przechodzi przez co najmniej dwa czytania, zaś projekt budżetu i sprawozdanie z jego wykonania przez trzy. W pierwszym czytaniu projekt jest referowany przez wnioskodawcę i komitet wiodący. Jeśli wniosek komitetu jest pozytywny i projekt ustawy nie napotkał sprzeciwu żadnej frakcji, pierwsze czytanie kończy się bez głosowania. Drugie czytanie odbywa się po rozpatrzeniu przez komitet wiodący poselskich wniosków o wprowadzenia zmian w projekcie ustawy. Wnioski takie mogą być składane w ciągu miesiąca od pierwszego czytania. Parlament może przedłużyć ten okres.

W drugim czytaniu wnioskodawca i komitet przedstawiają nową redakcję projektu ustawy, wnioski o jego zmianę, które w swoim czasie napłynęły, oraz własne uwagi. Następnie odbywa się debata parlamentarna. Po głosowaniu nad wnioskami o wprowadzenie zmian do projektu ustawy odbywa się głosowanie nad całością ustawy. Posłowie (frakcje lub komitety) mogą wnieść wniosek o odroczenie drugiego czytania lub o przeprowadzenie trzeciego czytania. Ewentualne trzecie czytanie odbywa się w tygodniu następującym po drugim czytaniu. Wnioski o zmianę projektu po drugim czytaniu mogą wносить tylko komitety lub frakcje.

Konstytucja stanowi, że uchwalone przez parlament ustawy nabierają mocy po podpisaniu i oficjalnym ich ogłoszeniu przez Prezydenta, o ile w samych ustawach nie określa się późniejszego ich wejścia w życie (art. 70). Inne akty uchwalone przez parlament oraz regulamin pracy Seimasu podpisuje przewodniczący Seimasu. Akty te wchodzi w życie nazajutrz po ich uchwaleniu, o ile w samych aktach nie określa się innego terminu.

Prezydent posiada prawo weta wobec ustawy uchwalonej przez parlament. W ciągu 10 dni od jej otrzymania może ją albo podpisać i oficjalnie ogłosić, albo zwrócić Seimasowi do ponownego rozpatrzenia (art. 71). Jeżeli we wskazanym czasie prezydent nie zwróci i nie podpisze przyjętej przez parlament ustawy, to wchodzi ona w życie po jej podpisaniu i oficjalnym ogłoszeniu przez przewodniczącego Seimasu.

Zwróconą przez prezydenta ustawę parlament może od nowa rozpatrzyć i poddać pod głosowanie (art. 72). Powtórnie rozpatrzona ustawa uważana jest za uchwaloną, gdy zostały przyjęte wszystkie zgłoszone przez prezydenta poprawki lub ustawa została jeszcze raz uchwalona głosami co najmniej połowy ogólnej liczby posłów. W przypadku powtórnego głosowania nad ustawą konstytucyjną wymagana jest co najmniej obecność trzech piątych całego składu Seimasu. Takie ustawy Prezydent Republiki obowiązany jest podpisać i oficjalnie ogłosić.

Ustawy mogą być uchwalane w drodze referendum. Jeżeli ustawa lub inny akt prawny został przyjęty w drodze referendum, to Prezydent musi je podpisać i oficjalnie ogłosić w ciągu pięciu dni od oficjalnego ogłoszenia wyników referendum (art. 71). O ile we wskazanym czasie tego nie zrobi, to nabierają one mocy prawnej po podpisaniu i ogłoszeniu przez przewodniczącego parlamentu (Schemat 1: Tryb ustawodawczy).

Prawo złożenia w parlamencie wniosku o zmianę Konstytucji posiada grupa posłów, nie mniejsza jednak niż jedna czwarta ogółu składu, oraz co najmniej 300 tys. obywateli (art. 147). Ustalenia artykułu pierwszego Konstytucji - "Państwo Litewskie jest niepodległą republiką demokratyczną" może być zmienione jedynie w drodze referendum, jeśli opowiedziało się za nim co najmniej trzy czwarte obywateli Litwy, posiadających prawo wyborcze. Jedynie w drodze referendum mogą być zmienione postanowienia pierwszego rozdziału Konstytucji - "Państwo Litewskie" oraz rozdziału czternastego - "Zmiana Konstytucji" (art. 148).

Poprawki do Konstytucji w sprawie innych jej rozdziałów muszą być dwukrotnie rozpatrywane i przegłosowywane w Seimasie. Pomiędzy poszczególnymi głosowaniami powinna być co najmniej trzy miesięczna przerwa. Ustawę w sprawie zmiany Konstytucji uważa się za uchwaloną przez parlament, jeżeli podczas każdego głosowania opowiedziało się za nią co najmniej dwie trzecie ogółu posłów. Nieuchwalona poprawka do Konstytucji może być powtórnie przedłożona do rozpatrzenia w parlamencie po upływie co najmniej jednego roku (art. 148).

Uchwaloną ustawę o zmianie Konstytucji podpisuje prezydent i ogłasza ją oficjalnie nie później niż w ciągu 5 dni. Jeżeli prezydent tego nie zrobi, ustawa nabiera mocy prawnej po jej podpisaniu i ogłoszeniu przez przewodniczącego parlamentu (art. 149).

XI. BUDŻET PAŃSTWA

Projekt budżetu państwa sporządza rząd i przedkłada Seimasowi nie później niż 75 dni przed końcem roku budżetowego (art. 130 Konstytucji). Projekt budżetu rozpatruje parlament i uchwała w drodze ustawy. Rok budżetowy rozpoczyna się 1 stycznia i kończy 31 grudnia. Podczas rozpatrywania projektu budżetu parlament może zwiększać wydatki tylko ze wskazaniem źródeł finansowania tych wydatków (art. 131). Nie wolno zmniejszać wydatków przewidzianych przez ustawy, dopóki ustawy te nie zostały zmienione.

Jeżeli budżet państwowy nie został zatwierdzony w określonym przez Konstytucję terminie, to wydatki na początku roku budżetowego w każdym miesiącu nie mogą przekraczać 1/12 wydatków budżetu państwowego roku ubiegłego (art. 132). W roku budżetowym Seimas może zmienić budżet. Zmienia się go w tym samym trybie, w jakim był sporządzany i uchwalony. W razie potrzeby parlament może zatwierdzić dodatkowy budżet.

Parlament podejmuje na wniosek rządu decyzje w sprawie pożyczki państwowej lub innych zobowiązań majątkowych państwa.

XII. PARLAMENT W SYSTEMIE ORGANÓW PAŃSTWOWYCH

Struktura naczelnych organów państwowych Litwy jest odbiciem przyjętego w Konstytucji systemu parlamentarno - prezydenckiego. Dla funkcjonowania tego systemu podstawowe znaczenie mają związki pomiędzy parlamentem a prezydentem oraz między parlamentem a rządem.

Parlament a prezydent

Prezydent powołuje i odwołuje, za aprobatą parlamentu, premiera (art. 84, p.4-5 Konstytucji). Powierza mu zadanie sformowania rządu oraz zatwierdza skład rządu. Powołuje i odwołuje, na wniosek premiera, ministrów. Przyjmuje dymisję rządu oraz powierza mu pełnienie obowiązków do czasu powołania nowego rządu. Przyjmuje również dymisję ministrów i może im zlecić pełnienie obowiązków do czasu powołania nowych ministrów. W razie dymisji rządu prezydent obowiązany jest w ciągu 15 dni powołać nowego premiera (art. 84, punkty 6-9).

Prezydent przedstawia parlamentowi kandydatury na sędziów Sądu Najwyższego. Po powołaniu sędziów zgłasza Seimasowi, spośród ich grona, kandydaturę przewodniczącego Sądu Najwyższego. Powołuje, za aprobatą parlamentu, członków i przewodniczącego Sądu Apelacyjnego (art. 84, p.11). Prezydent zgłasza Seimasowi kandydatury trzech członków Sądu Konstytucyjnego. Po powołaniu całego składu przedstawia parlamentowi kandydaturę przewodniczącego Sądu Konstytucyjnego (art. 84. p.12).

Prezydent przedstawia Seimasowi kandydatów na stanowiska Kontrolera Państwowego oraz przewodniczącego Zarządu Banku Litewskiego (art. 84, p. 13).

Prezydent powołuje, za aprobatą parlamentu, głównodowodzącego sił zbrojnych oraz szefa służby bezpieczeństwa. Nadaje również najwyższe stopnie wojskowe (art. 84, p.14-15).

Prezydent w sytuacji zagrożenia suwerenności państwa lub agresji militarnej podejmuje decyzje w formie dekretów w sprawie obrony kraju, wprowadzenia stanu wojennego oraz ogłoszenia powszechnej mobilizacji. Decyzje te przedkłada parlamentowi do uchwalenia zatwierdzenia. W przewidzianych ustawowo sytuacjach prezydent może ogłosić stan wyjątkowy i przedstawiać go do uchwalenia na najbliższym posiedzeniu parlamentu (art. 84, p.16-17).

Prezydent wypełniając swoje konstytucyjne pełnomocnictwa wydaje dekryty (art. 85). Dekryty prezydenta dotyczące mianowania lub odwołania przedstawicieli dyplomatycznych Litwy, nadania stopni wojskowych, ogłaszania stanu wyjątkowego lub przyznania obywatelstwa litewskiego wymagają podpisu premiera lub odpowiedniego ministra. Odpowiedzialność za taki dekret spoczywa na premierze lub ministrze, który go podpisał.

Prezydent składa co roku przed parlamentem doroczne sprawozdanie o sytuacji na Litwie, jej polityce wewnętrznej i zagranicznej (art. 84, p. 18).

Prezydent ma prawo zwołać nadzwyczajną sesję parlamentu. Prezydent ogłasza również kolejne wybory do parlamentu, a w przypadkach przewidzianych przez Konstytucję (brak akceptacji programu rządu lub wotum nieufności - art. 58) może podjąć decyzję o przedterminowych wyborach do parlamentu (art. 84, p. 20). Nowo wybrany

Seimas może w takiej sytuacji, w ciągu 30 dni od dnia swojego pierwszego posiedzenia większością trzech piątych głosów ogółu członków parlamentu, uchwalić rozpisanie przedterminowych wyborów prezydenckich (art. 87).

Kandydatem na prezydenta może zostać obywatel Litwy, który posiada obywatelstwo litewskie poprzez urodzenie, co najmniej przez trzy ostatnie lata mieszkał na Litwie, do dnia wyborów ukończył 40 lat i spełnia wymagania stawiane kandydatom na posłów Seimasu. Ta sama osoba może być wybrana na prezydenta nie więcej niż dwa razy z rzędu. W wyborach prezydenckich może kandydować każdy obywatel Litwy, który spełnia wyżej wymienione warunki i zbierze co najmniej 20 tysięcy podpisów wyborców.

Prezydentem zostaje kandydat, który w głosowaniu, w którym uczestniczyła co najmniej połowa uprawnionych obywateli, otrzymał ponad połowę ważnych głosów (art. 81). Jeżeli w wyborach wzięło udział mniej niż połowa uprawnionych do głosowania, za wybranego uznaje się tego kandydata, który uzyskał największą liczbę głosów, jednak nie mniejszą od liczby jednej trzeciej ogółu wyborców. Jeżeli w pierwszej turze głosowania żaden z kandydatów nie uzyskał wymaganej większości głosów, to po dwóch tygodniach przeprowadza się powtórne głosowanie na dwóch kandydatów, którzy zdobyli najwięcej głosów. Za wybranego w drugiej turze uważa się kandydata, który zdobył najwięcej głosów. Jeżeli w pierwszej turze uczestniczyło nie więcej niż dwóch kandydatów i żaden z nich nie uzyskał niezbędnej liczby głosów, to rozpisuje się powtórne wybory. Nowo wybrany prezydent zaczyna pełnić swoje obowiązki najazutrz po zakończeniu kadencji poprzedniego prezydenta oraz złożeniu na forum parlamentu przysięgi prezydenckiej (art. 82). Akt przysięgi podpisuje nowo wybrany prezydent oraz przewodniczący Sądu Konstytucyjnego (a w razie jego nieobecności, zastępca). Przysięgę prezydencką składa również powtórnie wybrany prezydent.

Aktualnie pełniący obowiązki prezydent, który zgłasza swoją kandydaturę w wyborach prezydenckich, zostaje automatycznie zarejestrowany jako kandydat na prezydenta. Jeżeli przedterminowe wybory prezydenckie rozpisywane są w czasie drugiej kadencji prezydenta, to może on zostać wybrany jedynie na pozostały czas drugiej kadencji.

Prezydent przestaje pełnić swoje obowiązki, gdy (art. 88):

- upływa jego kadencja;
- przeprowadza się przedterminowe wybory prezydenckie;
- rezygnuje ze stanowiska;
- Seimas odwołuje go w trybie procesu zaskarżenia.
- parlament, na wniosek Sądu Konstytucyjnego, podejmuje uchwałę o niezdolności prezydenta do pełnienia obowiązków spowodowanych utratą zdrowia, większością trzech piątych głosów ogółu składu.

W momencie śmierci prezydenta, jego rezygnacji lub dymisji obowiązki prezydenta przejmuje tymczasowo przewodniczący Seimasu (art. 89). W takich sytuacjach Seimas ma obowiązek w ciągu 10 dni rozpisać nowe wybory prezydenckie. Powinny być one przeprowadzone w ciągu najbliższych dwóch miesięcy (art. 89). Jeżeli parlament nie może się zebrać i rozpisać wyborów prezydenckich, to decyzję o ich przeprowadzeniu podejmuje rząd.

Przewodniczący Seimasu pełni obowiązki prezydenta również w sytuacji, kiedy prezydent jest chory lub udał się na pewien czas za granicę.

We wszystkich wspomnianych wyżej przypadkach mandat przewodniczącego parlamentu jest zawieszony, a jego obowiązki pełni tymczasowo jeden z wiceprzewodniczących.

Przewodniczący parlamentu, czasowo pełniący obowiązki prezydenta, nie może rozpisać przedterminowych wyborów do parlamentu ani desygnować lub zdymisjonować ministrów bez zgody parlamentu. W okresie tym parlament nie może uchwalić wotum nieufności wobec przewodniczącego parlamentu.

Parlament a rząd

Parlament posiada szerokie uprawnienia wobec rządu, w zakresie jego powoływania, kontroli i odwoływania. Rząd tworzony jest we współdziałaniu parlamentu z prezydentem. Premiera, za aprobatą Seimasu, powołuje i odwołuje prezydent (art. 92 Konstytucji). Ministrów, na wniosek premiera, powołuje i odwołuje prezydent. Premier powinien, w ciągu 15 dni od jego powołania na to stanowisko, przedstawić parlamentowi sformowany przez siebie i zatwierdzony przez prezydenta rząd oraz poddać pod głosowanie program działania rządu.

Nowy rząd rozpoczyna swoją działalność, gdy parlament większością głosów uczestniczących w posiedzeniu posłów aprobuje jego program. Premier i ministrowie, którzy przystępują do pełnienia swoich obowiązków, przysięgają w parlamencie na wierność Republice Litewskiej i Konstytucji. Tekst przysięgi określa ustawa rządu.

Rząd kieruje państwem, dba o bezpieczeństwo i porządek publiczny oraz integralność terytorialną Litwy, koordynuje funkcjonowaniem administracji państwowej, utrzymuje stosunki dyplomatyczne z innymi państwami (art. 94). Rząd wprowadza w życie ustawy i uchwały parlamentu, podobnie jak i dekrety prezydenta. Przygotowuje projekt budżetu państwa i przedkłada go parlamentowi do zatwierdzenia. Składa przed parlamentem sprawozdanie z wykonania budżetu. Rząd opracowuje i przedstawia parlamentowi do rozpatrzenia własne projekty ustaw.

Rząd solidarnie odpowiada przed parlamentem za swoją działalność (art. 96). Ministrowie kierując powierzonymi im resortami ponoszą odpowiedzialność polityczną przed Seimasem i prezydentem, bezpośrednio zaś podlegają premierowi. Na żądanie parlamentu każdy z ministrów lub rząd w całości ma obowiązek złożyć sprawozdanie ze swojej działalności. W wypadku zmiany ponad połowy składu rady ministrów, rząd obowiązany jest zwrócić się do Seimasu o wyrażenie mu wotum zaufania. Jeżeli nie otrzyma wotum zaufania, musi poddać się do dymisji (art. 101).

Rząd podaje się do dymisji po nowych wyborach parlamentarnych lub prezydenckich (art. 92). Rząd ustępuje również, gdy (art. 101): - parlament dwa razy z rzędu nie zaaprobował programu nowo utworzonego rządu; - parlament większością głosów ogółu swoich członków w tajnym głosowaniu wyraził wotum nieufności rządowi lub premierowi; - premier złożył rezygnację lub zmarł.

Minister obowiązany jest złożyć rezygnację, gdy zostanie wyrażone wobec niego wotum nieufności. Dymisję premiera lub ministra przyjmuje prezydent (art. 101).

Premier i ministrowie nie mogą być pociągani do odpowiedzialności karnej bez uprzedniej zgody parlamentu, zaś między sesjami parlamentu - bez uprzedniej zgody prezydenta (art. 100).

Strukturę naczelných władz państwowych Litwy przedstawia Schemat 2.

Parlament a inne naczelne organy państwa

Na pozycję parlamentu w istotny sposób wpływają jego konstytucyjnie określone relacje z Sądem Konstytucyjnym, systemem sádowniczym, systemem kontroli państwowej, Państwową Radą Obrony i Bankiem Litewskim.

System Sądowniczy

Sąd Konstytucyjny stoi na straży porządku konstytucyjnego i orzeka, czy ustawy lub inne akty prawne uchwalone przez parlament są zgodne z Konstytucją (art. 105 Konstytucji). Orzeka również, czy są zgodne z Konstytucją i ustawami akty prawne wydawane przez prezydenta lub rząd. Do konstytucyjnych uprawnień Sądu Konstytucyjnego należy również orzekanie w sprawach:

- zgodności z Konstytucją zawartych przez rząd litewski umów międzynarodowych oraz konkretnych działań członków parlamentu, rządu i innych oficjalnych osób państwa;
- czy stan zdrowia prezydenta pozwala mu pełnić obowiązki państwowe?;
- naruszeń ordynacji wyborczej w trakcie wyborów prezydenckich lub parlamentarnych.

Orzeczenia Sądu Konstytucyjnego, w kwestiach, które Konstytucja zalicza do jego kompetencji, są ostateczne i nie ma od nich odwołania, z jednym jednak wyjątkiem. O zgodności z Konstytucją umów międzynarodowych Litwy orzeka ostatecznie parlament (art. 107). Dany akt prawny (lub jego część) traci moc prawną z chwilą oficjalnego ogłoszenia werdyktu Sądu Konstytucyjnego, że jest on niezgodny z Konstytucją.

Sąd Konstytucyjny składa się z 9 sędziów mianowanych na 9 lat na okres jednej kadencji (art. 103). Skład sądu jest co trzy lata odnawiany o jedną trzecią członków. Sędziów Sądu Konstytucyjnego powołuje parlament spośród kandydatów zgłoszonych przez prezydenta, przewodniczącego Seimasu i Sądu Najwyższego (każdy z nich ma prawo przedstawienia trzech swoich kandydatów). Przewodniczącego Sądu Konstytucyjnego powołuje, na wniosek prezydenta, parlament. Sędziowie Sądu Konstytucyjnego są chronieni immunitetem podobnie jak członkowie parlamentu.

Prawo występowania do Sądu Konstytucyjnego z wnioskami w sprawie zbadania zgodności z Konstytucją aktów prawnych mają rząd, prezydent, parlament (minimum jedna piąta posłów) oraz sądy. Sąd Konstytucyjny ma prawo odmówić przyjęcia sprawy do rozpatrzenia, jeżeli wniosek nie opiera się na motywach prawnych.

Sędziów i przewodniczącego Sądu Najwyższego powołuje parlament na wniosek prezydenta. Sędziów i przewodniczącego Sądu Apelacyjnego powołuje, za aprobatą Seimasu, prezydent (art. 112). Sędziów sądów rejonowych, okręgowych i specjalnych oraz ich przewodniczących powołuje prezydent.

Kontrola Państwowa

Do kontroli wykonania budżetu państwowego i sposobu korzystania z mienia państwowego Konstytucja tworzy instytucję Kontrolera Państwowego. Kontrolera Państwowego powołuje na pięcioletnią kadencję parlament na wniosek prezydenta (art. 133 Konstytucji). Kontroler Państwowy obowiązany jest raz w roku przedstawiać przed parlamentem ocenę wykonania rocznego budżetu.

Państwowa Rada Obrony

Główne kwestie obrony państwa rozpatruje Państwowa Rada Obrony, w której skład wchodzi prezydent (kierujący jej pracami), premier, przewodniczący parlamentu, minister obrony i dowódca sił zbrojnych (art. 140 Konstytucji). Zwierzchnikiem sił zbrojnych Litwy jest prezydent. Za kierowanie i dowodzenie siłami zbrojnymi państwa odpowiedzialni są przed Seimasem rząd, minister obrony i dowódca sił zbrojnych.

Bank Litewski

Bankiem centralnym jest Bank Litewski będący własnością państwa. Jako jedyny na Litwie ma prawo emisji pieniędzy. Jego organizację i funkcjonowanie określa ustawa. Bankiem kieruje zarząd, który składa się z przewodniczącego, zastępców i członków zarządu. Przewodniczącego zarządu, na wniosek prezydenta, wybiera parlament na okres pięciu lat (art. 125-126 Konstytucji).

XIII. APARAT POMOCNICZY PARLAMENTU

Sprawami organizacyjnymi parlamentu zajmuje się Sekretariat. W czerwcu 1993 r. parlament wybrał spośród posłów szefa kancelarii Seimasu (Nerisa Germanasa). Ma on przeprowadzić reformę aparatu administracyjnego parlamentu. Przy parlamencie istnieje Centrum Informacji i Analiz, które służy również prezydentowi. Placówkę tę powołano w marcu 1990 r. i znacznie rozbudowano w 1991 r. Centrum podzielone jest na 5 oddziałów:

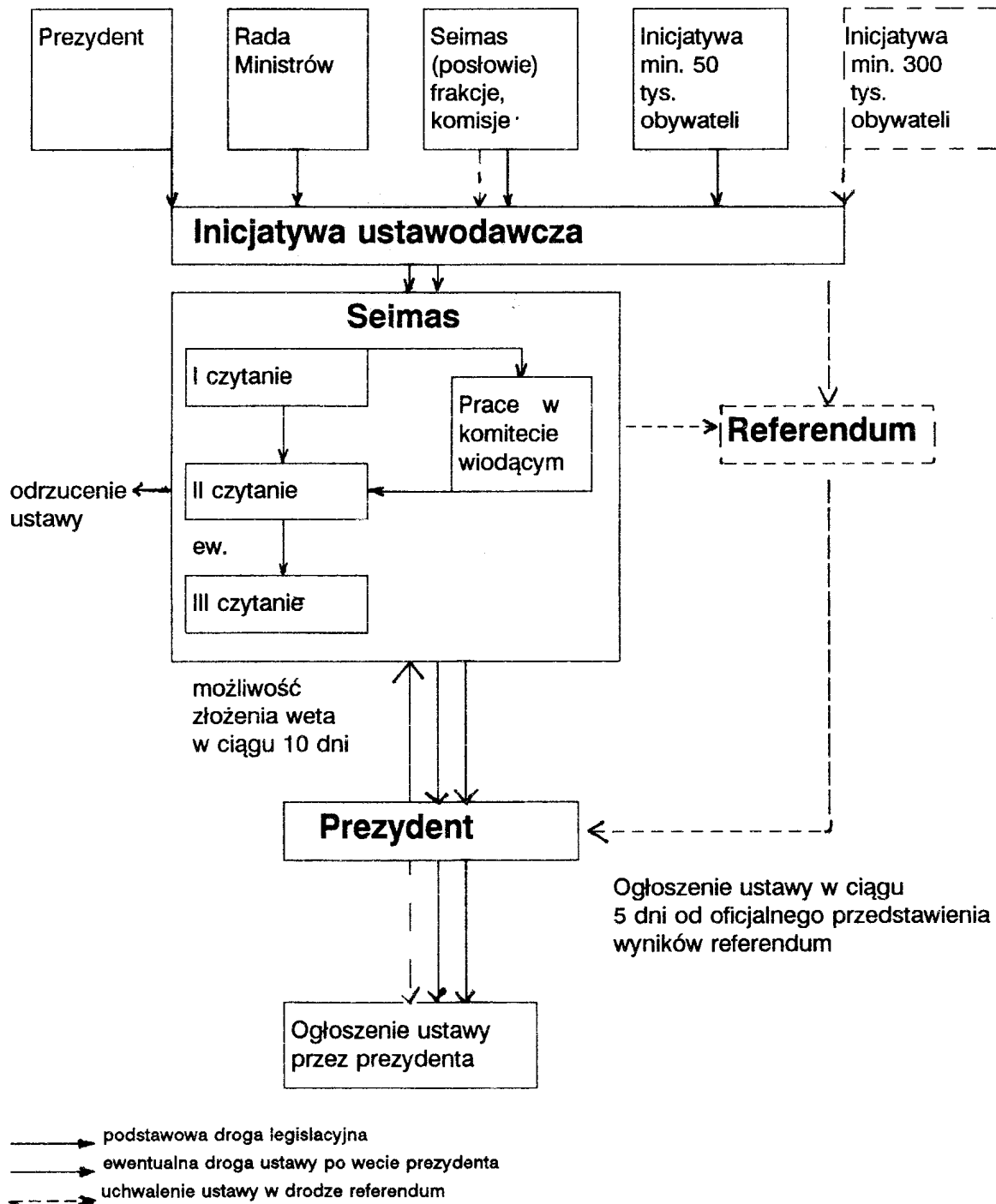
- Biuro Prasowe;
- Biuro Informacyjne;
- Grupa Analiz Międzynarodowych;
- Grupa Analiz Krajowych;
- Czytelnia Poselska.

Centrum wydaje m.in. w języku angielskim tygodniowy przegląd wiadomości parlamentarnych *Newsletter*. Z Biblioteki Narodowej na potrzeby posłów i służb pomocniczych Seimasu została wydzielona Biblioteka Parlamentarna.

BIBLIOGRAFIA

- The Baltic states. A reference book*, Tallin - Vilnius 1991.
- Bardach Juliusz, *Sejm dawnej Rzeczypospolitej*, w: *Dzieje Sejmu Polskiego*, Wydawnictwa Sejmowe, Warszawa 1993.
- Błaszczyk Grzegorz, *Litwa współczesna*, PWN, Warszawa - Poznań 1992.
- The Draft Constitution of the Republic of Lithuania.*
- Draft Law on the Procedure for the Enforcement of the Constituion of the Republic of Lithuania.*
- Girnius Saulius, *Lithuania*, RFE/RL Research Report "Toward the Rule of Law", vol. 1, July 3, 1992.
- Girnius Saulius, *The parliamentary elections in Lithuania*, RFE/RL Report, vol. 1, December 4, 1992.
- Konstytucja Republiki Litewskiej*, "Kurier Wileński", 17. 10. 1992.
- Law on Elections to the Seimas.*
- "Lithuania", nr 1 - 3, Warszawa 1990 - 1991.
- Litwa. Droga do niepodległości*, Biuletyn PAP, Warszawa 1990.
- Litwa. Krótki informator przedsiębiorcy*, Wilno 1992.
- Łossowski Piotr, *Tragedia państw bałtyckich*, Warszawa 1990.
- Łossowski Piotr, *Polska - Litwa. Ostatnie sto lat*, Warszawa 1991.
- Newsletter*, Seimas of the Republic of Lithuania, 1992 - marzec 1993.
- Ochmański Jerzy, *Historia Litwy*, Wrocław 1990.
- Reglamentas Lietuvos Respublikos Auksciausiosios Tarybos*, Vilnius 1992.
- Ustawa o częściowej zmianie i uzupełnieniach ustawy Republiki Litewskiej o wyborach do Sejmu*, "Kurier Wileński", 22. 04. 1993.
- Wisner Henryk, *Litwa i Litwini. Szkice z dziejów państwa i narodu*, Olsztyn 1991.

Schemat 1. Tryb ustawodawczy

Schemat 2. Struktura naczelnych władz państwowych Litwy

